

ТЕМПОРАЛЬНА ТА ПРОСТОРОВА АСИМЕТРІЯ МІСІЇ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА ПРОБЛЕМА ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Сергій Курбатов
старший науковий співробітник
Інституту вищої освіти НАПН України

В статті розглядається зміни розуміння університетської місії в контексті формування глобального освітнього простору. Спираючись на ідею про те, що впливові міжнародні університетські рейтинги першої хвилі формують певну оптимальну модель університету, на яку орієнтуються провідні вищі навчальні заклади, автор констатує переорієнтацію на дослідницький компонент та інтернаціоналізацію в якості сутнісних складових місії сучасного університету. В якості доказів використовуються індикатори Шанхайського рейтингу та рейтингу QS. Своєрідною спробою подолання цієї асиметрії виступає нещодавно започаткований рейтинг U-Multirank.

Ключові слова: університетська місія, темпоральна та просторова асиметрія, навчання та викладання, дослідження, націоналізація, інтернаціоналізація, університетські рейтинги, індикатори.

Постановка проблеми та її актуальність.

Університетська місія – це одне з найбільш широких понять, яке втілює основний зміст, форми та напрямки університетської діяльності. Історично першою складовою університетської місії був навчальний компонент. Саме на навчання, тобто трансляції знань з минулого в теперішній час, зосереджені університети пізнього Середньовіччя, доби Відродження та початку Нового часу. Починаючи з XIX сторіччя до університетської місії інтегрується дослідницький компонент, який полягає в трансляції знань з майбутнього в теперішній час, що знайшло відображення в класичній моделі університету, запропонованій Вільгельмом фон Гумбольдтом. Співвідношення начального та дослідницького компонентів університетської місії складає темпоральне перехрестя, осмислення якого виводить нас на таку фундаментальну проблему, як розуміння цінності минулого та майбутнього як в сучасному житті взагалі, так і в ідентифікації призначення університетської освіти зокрема.

Розвиток університетської освіти та значне збільшення кількості університетів пов'язані зі становленням національної держави. Тобто, така складова університетської місії, як націоналізація, фактично нівелює інтернаціональний характер місії перших європейських університетів. Університет в епоху становлення національних держав перетворюється на центр збирання, зберігання, поширення та вдосконалення дискурсів національної культури, а також забезпечення її управлінських та інших структур національно свідомими кадрами. З початком процесу глобалізації в

другій половині ХХ сторіччя та зниженням значення національних держав як ключових суб'єктів світового політичного та економічного життя, університети немов би повертаються до свого визначального, інтернаціонального характеру, а місія інтернаціоналізації доповнює місію націоналізації на просторовому перехресті. Співвідношення національного та глобальному в сучасному університетському житті теж артикулює фундаментальну аксіологічну проблему при осмисленні місії сучасного університету. Стосовно загальної схеми історичних трансформацій університетської місії автор дотримується схеми, запропонованої в дослідженні Джона Скотта [16].

Міжнародні університетські рейтинги є відносно новим феноменом університетського життя, але за одинадцять років, що минули з часу започаткування першого з них, Шанхайського рейтингу [1], вони перетворились на впливовий чинник формування університетської політики та розуміння того, яким повинен бути сучасний університет. При цьому, кожен з рейтингів спирається на певну оптимальну модель університету, що знаходить відображення у комплексі індикаторів, з допомогою яких оцінюється якість університетської освіти та ефективність університетської діяльності.

Теорія та методика складання університетських рейтингів протягом останніх десятиліть активно досліджується в західному академічному дискурсі. Серед провідних авторів цього напрямку можна назвати Філіпа Альтбаха та його колег [2],[3],[4],[5], Саймона Маргінсона та Маріжк ван дер Венде [11], Александра МакКорміка [12], Андреаса Раурваргеса [14], Геро Федеркейля [7], Джаміля Салмі [15].

2011 року було надруковане ґрунтовне дослідження Елен Хезелкорн «Рейтинги та трансформація вищої освіти: битва за якість світового класу» [8]. Елен Хезелкорн – відверта прихильниця використання університетських рейтингів як інструмента оцінки ефективності діяльності вищих навчальних закладів у сучасних умовах. «Рейтинги стали нав'язливою ідеєю сучасного світу. Те, що на початку ХХ сторіччя в США сприймалося як академічна забава, а в 80-х роках ХХ сторіччя було інформаційною послугою для студентів, зараз стало ключовим фактором гонитви за репутацією з відчутним геополітичним присмаком», – констатує вона [8, 4]. За інформацією пані Хезелкорн, кількість наукових публікацій, присвячених проблемі університетських рейтингів, перевищує тисячу одиниць, і цей значний обсяг літератури можна умовно поділити на дві групи: 1) дослідження методології складання університетських рейтингів та 2) теоретичне осмислення феномену університетських рейтингів [8, 10].

Водночас, не всі експерти в освітній галузі беззастережно сприймають навіть саму ідею розробки університетських рейтингів, не говорячи вже про жорстку критику конкретних методологій. Так в іншій книзі, присвяченій проблемі університетських рейтингів, Юн Чеол Шін, Роберт Тукушян та Ульріх Течлер зазначають: «Керівництво багатьох університетів сприймає рейтинги як своєрідний дороговказ у повсякденній роботі. В той же час,

представники академічної спільноти досить критично ставляться до них, оскільки вони часто вводять в оману стосовно справжньої суті сучасних університетів та мають численні методологічні обмеження» [9]. Навіть такий прихильник розвитку університетських рейтингів, як Філіп Альтбах, зазначає: «Де місце навчання в міжнародних рейтингах? Коротка відповідь – ніде. Одна з головних функцій будь-якого університету практично проігнорована усіма рейтингами. Чому? Тому, що якість та вплив навчання неможливо віртуально оцінити та підрахувати» [4, 3].

Мета цієї статті – використовуючи індикатори провідних міжнародних рейтингів першої хвилі довести факт темпоральної та просторової асиметрії у розумінні місії університету XXI сторіччя, спричиненою першою хвилею міжнародних рейтингів. Під асиметрією ми розуміємо переорієнтацію на дослідницьку складову у темпоральному сенсі, та на інтернаціоналізацію у сенсі просторовому, які оцінюються в рейтингах та, відповідно, обумовлюють відповідні корективи у діяльності провідних університетів.

Шанхайський рейтинг та науково-дослідницька модель університету.

Першим зі світових університетських рейтингів став складений в червні 2003 року Інститутом вищої освіти Шанхайського університету (Китай) «Рейтинг університетів світового класу» («Ranking of World Class Universities») або Шанхайський рейтинг [1]. «Рейтинг університетів світового класу» розраховується згідно з такими критеріями: 1) якість освіти (10%), що визначається кількістю випускників університету, які здобули Нобелівську премію, або особливі відзнаки у своїх галузях (зокрема медалі Всесвітнього союзу математиків); 2) рівень викладачів (40%), що розраховується у двох субкатегоріях: а) кількість викладачів — лауреатів Нобелівської премії і спеціальних відзнак у своїх галузях — 20%; б) частота цитування праць викладачів у 21 предметній категорії за версією ISI Highly Cited —20%; 3) результативність наукових досліджень (40%), що визначається з огляду на кількість публікацій у провідних академічних журналах світу, і 4) своєрідна «академічна щільність» університету (10%), коли результати, набуті за першими трьома критеріями, діляться на кількість постійних викладачів університету. У сумі виходить «індекс Гарварду» — 100%.

Для того щоб скласти список із п'ятисот найкращих університетів, дослідники аналізують дані, отримані з більш як 1200 світових університетів. Укладачі рейтингу не претендують на абсолютну об'єктивність — вони зазначають, що до будь-якого університетського рейтингу можна висунути серйозні претензії. Серед переваг Шанхайського рейтингу вони зазначають зрозумілість та універсальність індикаторів, відповідно до яких відбувається оцінювання, і відкритість даних, що використовуються в процесі складання рейтингу. До того ж ці дані беруться з авторитетних джерел, визнаних у всьому світі. На користь цього свідчить і той факт, що методика розрахунку рейтингу за останні роки не зазнала істотних змін.

Характерною рисою Шанхайського рейтингу є те, що методологія його розрахунку не зазнала радикальних змін впродовж останніх десяти років. Теоретично це могло б допомогти відслідковувати динаміку змін в глобальному освітньому просторі. Однак «верхівка» Шанхайського рейтингу впродовж всього цього часу має дуже стабільний характер. Наприклад, впродовж періоду 2012-2014 році перша десятка кращих світових університетів залишилася незмінною:

Таблиця 1. Країні світові університети за версією Шанхайського рейтингу 2012-2014:

Місце	Університет	Країна	Загальний бал (2014)	Загальний бал (2013)	Загальний бал (2012)
1	Гарвард	США	100	100	100
2	Стенфорд	США	72,1	72,6	72,8
3	Массачусетський технологічний інститут	США	70,5	71,3	71,6
4	Берклі	США	70,1	71,1	71,8
5	Кембридж	Велика Британія	69,2	69,6	69,8
6	Прінстон	США	60,7	62,9	64,1
7	Каліфорнійський технологічний інститут	США	60,5	61,9	62,1
8	Колумбійський університет	США	59,6	59,8	60,1
9-10	Університет Чикаго	США	57,4	57,1	57,2
9-10	Оксфорд	Велика Британія	57,4	55,9	56,1

Як бачимо, Шанхайський рейтинг оцінює виключно науково-дослідницьку діяльність університету та його співробітників, тим самим стверджуючи тенденцію до темпоральної асиметрії університетської місії на користь дослідницького компоненту.

Рейтинг QS та інтернаціонально-дослідницька модель університету.

Другим авторитетним міжнародним університетським рейтингом, що існує більше десяти років (хоча і у формально трансформованому вигляді) є рейтинг QS (QS World University Rankings). Вперше рейтинг світових університетів компанія QS розробила ще в 2004 році разом з Таймс. Але, після шести років спільної праці, партнери вирішили далі працювати окремо. Фід Бату наступним чином пояснює це «розлучення»: «Хоча значення та вплив рейтингу зростала, посилювався і критицизм методології Таймс- QS.

Зокрема, сумніву піддавали некоректне використання індексу цитування для визначення дослідницької активності, малий розмір та репрезентативний характер вибірки при проведенні опитувань та інші параметри» [6, 2].

На відміну від Таймс, QS продовжила використовувати в своїй діяльності попередню методологію. При укладанні рейтингу британські дослідники спираються на такі критерії: 1) імідж в академічному середовищі, тобто, оцінка університету з боку науковців, викладачів та представників адміністрації інших навчальних закладів – 40 %; 2) оцінка якості освіти випускників роботодавцями – 10; 3) індекс цитування наукових праць співробітників – 20; 4) частка іноземних студентів – 5; 5) частка іноземних викладачів – 5; 6) співвідношення кількості студентів і кількості викладачів – 20. В версії рейтингу QS 2014 присутні 800 університетів. Перша десятка цього рейтингу впродовж 2012-2014 років виглядала наступним чином:

Таблиця 2. Крайці світові університети за версією QS 2012-2014:

Місце	Університет	Країна	Загальний бал 2014	Загальний бал 2013	Загальний бал 2012
1	Массачусетський технологічний інститут	США	100	100	100
2-3	Кембрідж	Велика Британія	99,4	99	99,8
2-3	Лондонський імперіал-коледж	Велика Британія	99,4	98,8	98,3
4	Гарвард	США	99,3	99,2	99,2
5-6	Оксфорд	Велика Британія	99,2	98,7	98,6
5-6	Лондонський університетський коледж	Велика Британія	99,2	98,9	98,7
7	Стенфорд	США	98,3	96,8	91,7
8	Каліфорнійський технологічний інститут	США	97,1	96,1	95
9	Прінстон	США	96,6	96,1	95,4
10	Йель	США	96,5	96,5	97,5

Якщо поглянути на об'єктивні дані, які складають цей рейтинг, ми побачимо оцінку: а) дослідницької діяльності університетських співробітників (через індекс цитування наукових праць) та б) інтернаціоналізації (через оцінку частки іноземних студентів та викладачів).

Тож рейтинг QS сприяє тенденції до як темпоральної, так і просторової місії університету, який претендує на входження в елітний перелік кращих світових університетів.

Рейтинг U-Multirank як спроба диверсифікації оцінки університетської діяльності.

Спробою розробити нову багатовимірну методикау рейтингування став започаткований 2 червня 2009 року Європейською комісією проект U-Multirank. Цим проектом передбачалося, що нова методика складання університетських рейтингів буде: 1) багатовимірною, тобто охоплювати різні аспекти університетської місії, зокрема навчання, дослідження, інновації, інтернаціоналізацію, вплив на громаду; 2) прозорою, тобто такою, що надає споживачам чітке розуміння вимірюваних аспектів та використання результатів вимірювання у відповідності з власними потребами; 3) глобальною, тобто поширюватися не лише на європейські університети, а й університети США, Азії, Австралії та інших регіонів [19, 15].

Пілотна стадія проекту здійснювалася впродовж 2010-2011 років і в ній взяли участь 150 вищих навчальних закладів. За результатами цього проекту Європейська комісія в рамках Програми навчання впродовж життя (зараз Еразмус+) виділила 2 мільйони євро на перший етап реалізації проекту, який охоплює період 2013-2015 років з можливістю продовжити фінансування у 2015-2017 роках. Індикатори рейтингу поділені на дві категорії: статистичні та показові («mapping indicators»). Кожна з категорій включає в себе п'ять субкатегорій: 1) загальні індикатори; 2) викладання та навчання; 3) дослідницька діяльність; 4) інтернаціоналізація; 5) вплив на громаду. Як бачимо, в цьому рейтингу робиться спроба подолати темпоральну та просторову асиметрію, до якою схиляють університети Шанхайський рейтинг та рейтинг QS. Індикатори, які оцінюють науково-дослідну діяльність «врівноважені» оцінкою викладання та навчання, а індикатори інтернаціоналізації – оцінкою впливу університету на громаду, який ще називають третьою місією університету.

В 2014 році були оприлюднені результати першого університетського рейтингу, складеного у відповідності з цими принципами [18]. На сьогоднішній день оцінювання відбувається у обмеженій кількості галузей – фізика, електрична інженерія, механічна інженерія, бізнес. В 2015 році передбачено додати до цих галузей психологію, комп'ютерні науки та медицину. Інтерактивний характер рейтингу дозволяє споживачу отримувати порівняльні характеристики університетів та навчальних програм за самостійно обраними критеріями. Також укладачі пропонують на підставі отриманих даних три більш традиційних за формою рейтинги: 1) рейтинг досліджень та зв'язку з дослідженнями; 2) рейтинг економічної замученості та 3) рейтинг програм вивчення бізнесу. Серед київських університетів в U-Multirank представлені Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «КПІ», Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Національний університет Києво-Могилянська Академія та Університет

банківської справи Національного банку України. В цілому ж проект охоплює 850 інститутів вищої освіти, 1000 факультетів та 5000 навчальних програм з 74 країн світу [18].

В подальшому, передбачається розширення цих показників, зокрема, приєднання до нової редакції рейтингу в березні 2015 року 150-250 нових вищих навчальних закладів. Для того, щоб стати учасником рейтингу U-Multirank, потрібно заповнити розміщену на сайті анкету. Прийом заявок на участь в версії рейтингу 2015 року було припинено в осені 2014 [18].

Висновки

Отже, на нашу думку, можна ідентифікувати початок другого етапу або хвилі міжнародних університетських рейтингів. Якщо на першому етапі, який розпочався в 2003 році, провідні рейтинги (Шанхайський та Таймс- QS) оцінювали, переважно, дослідницьку діяльність та інтернаціоналізацію, тим самим створюючи тенденцію до темпоральної та просторової асиметрії у розумінні місії провідного сучасного університету, то в другому десятилітті XXI сторіччя маємо спроби подолати цю тенденцію. Яскравою та успішною матеріалізацією цих спроб стала розробка нового рейтингу Таймс у співробітництві з компанією Томсон Рейтерс, та, особливо, поява в 2014 році першого університетського рейтингу Multirank. Тож у найближчому майбутньому можна прогнозувати посилення впливу рейтингів «другою хвилі» та подолання темпоральної та просторової асиметрії, яка де факто підтримувалася на першому етапі існування міжнародних університетських рейтингів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Academic Ranking of World Universities* [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.shanghairanking.com/>
2. *Altbach P. G. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution / Altbach P. G., Reisberg L. and Rumbley L. E. // UNESCO. – 2009. – 254 p.*
3. *Altbach P. G. Higher Education in the New Century: Global Challenges and Innovative Ideas / Altbach P. G., McGill Peterson P. // UNESCO. – 2007. – 198 p.*
4. *Altbach Philip G. Rankings Season Is Here // International Higher Education, № 62, 2011. – p. 2-5.*
5. *Altbach Philip G. The International Imperative in Higher Education. Sense Publishers, 2013. – 212 p.*
6. *Baty Phil The Times Higher Education World University Rankings, 2004-2012 // Ethics in Science and Environmental Politics, Vol. 13, 2014. – p. 1-6.*
7. *Federkeil, Gero Ranking and Quality Assurance in Higher Education // Higher Education in Europe. Vol. 33. № 2/3, July-October 2008. – p. 219-231.*
8. *Hazelcorn E. Ranking and the Reshaping of Higher Education: The Battle for World-Class Excellence. Palgrave Macmillan, 2011. – 272 p.*

9. *Jung Cheol Shin, Toutkoushian, Robert and Teichler, Ulrich* University Rankings. Theoretical Basis, Methodology and Impact on Global Higher Education. – Springer, 2011. – 285 p.

10. *Kurbatov S.* University Rankings and the Problem of Competitiveness of National Universities of Post-Soviet Countries in Global Educational Space: the Case of Ukraine // *Evaluation in Higher Education*. – 2012-#6(2). - P. 59-75.

11. *Marginson S. and van der Wende M.* To Rank or To Be Ranked: The Impact of Global Rankings in Higher Education // *Journal of Studies in International Education*. №11; 306, 2007.– p. 306-329.

12. *McCormic A.* The Complex Interplay Between Classification and Ranking of Colleges and Universities: Should the Berlin Principles Apply Equally to Classification?// *Higher Education in Europe*. Vol. 33. № 2/3, July-October 2008. – p.209-218.

13. *QS World University Rankings* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2012>

14. *Rauhvargers A.* Global university rankings and their impact. [Электронный ресурс] / *Rauhvargers Andrejs* – Режим доступа : http://www.eua.be/pubs/Global_University_Rankings_and_Their_Impact.pdf

15. *Salmi J.* The Challenge of Establishing World-Class Universities / *J. Salmi* // *The World Bank*, 2009. – 116 p.

16. *Scott, John C.* The Mission of the University: Medieval to Postmodern Transformations // *The Journal of Higher Education*, Vol. 77, № 1, Special Issue: Moving into the Next 75 Years (Jan.-Feb., 2006). – p. 1-39.

17. *The Times Higher Education World University Rankings* – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/>

18. *U-Multirank* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.u-multirank.eu/#!/home>

19. *Van Vught, Frans & Ziegele, Frank* U-Multirank: Design and Testing the Feasibility of a Multidimensional Global University Ranking. Final Report. CHERPA, 2011. – 182 p.

Сергей Курбатов «Пространственная и временная асимметрия миссии современного университета и проблема её преодоления». В статье рассматривается изменения понимания университетской миссии в контексте формирования глобального образовательного пространства. Опираясь на идею о том, что международные университетские рейтинги первой волны формируют некую оптимальную модель университета, на которую ориентируются высшие учебные заведения, автор констатирует переориентацию на исследовательский компонент и интернационализацию в качестве существенных составляющих университетской миссии. В качестве доказательств используются индикаторы Шанхайского рейтинга и

рейтинга QS. Своеобразной попыткой преодолеть эту асимметрию является недавно разработанный рейтинг U-Multirank.

Ключевые слова: университетская миссия, пространственная и временная асимметрия, преподавание и обучение, исследование, национализация, интернационализация, университетские рейтинги, индикаторы.

Sergiy Kurbatov "Temporal and Spatial Asymmetry of Mission of Contemporary University and the Problem of Its Overcoming". The paper is devoted to the changes in understanding of university mission in the context of establishing of global educational space. The author argued a kind of reorientation of university mission toward research and internationalization, based on optimal model of university, which is underlined by leading international university rankings of the first wave - ARWU and QS. Ranking U-Multirank, which was recently established, represents an attempt to overcome this asymmetry.

Key words: university mission, temporal and spatial symmetry, teaching and learning, research, nationalization, internationalization, university rankings, indicators.